

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Τὸ Ὀλυμπιακὸν Ἰδεῶδες προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀγῶνας, οἱ δ' ἀγῶνες ἀποτελοῦσι κίνησιν. Ὁ ἐπιθυμῶν λοιπὸν νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦτο δέον νὰ ἐξετάσῃ προηγουμένως τὴν ἔννοιαν, τὰς μορφάς, τὰ περιπετείας, τὴν ἱστορίαν, τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς κινήσεως ἐν γένει ¹.

Περὶ τὴν κίνησιν ἀσχολοῦνται, ὡς γνωστόν, πλείσται, σχεδὸν πᾶσαι, αἱ ἐπιστῆμαι, ὅσαι ἐξετάζουσι τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα, ἅτινα κατὰ ποικίλον βαθμὸν ὑπάρξεως ἐνέχονται ἐν τοῖς διαφόροις πεδίοις ἢ στρώμασι τῆς πραγματικότητος· οἷα εἶναι α') οἱ ἀριθμοὶ καὶ αἱ ἐν γένει μαθηματικαὶ καὶ λοιπαὶ ἀφηρημέναι ἔννοιαι καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν, β') τὰ συγκεκριμένα ὄντα καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς φυσικὰ φαινόμενα, γ') οἱ ζῶντες ὀργανισμοὶ καὶ τὰ βιολογικὰ φαινόμενα, δ') τὰ ἔμψυχα ὄντα καὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ ε') τὰ πρόσωπα τέλος, αἱ πράξεις αὐτῶν καὶ τὰ συναφῇ ἠθικὰ φαινόμενα ἐν γένει. Πρὸς ταῦτα κατὰ σειρὰν ἀντιστοιχοῦσιν ἀκολουθῶς α') αἱ μαθηματικαὶ καὶ αἱ λογικαὶ ἐν γένει ἐπιστῆμαι, β') ἡ κυρίως φυσικὴ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι τῆς φύσεως, γ') ἡ βιολογία καὶ αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐπιστῆμαι, δ') ἡ ψυχολογία καὶ αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ε') ἡ ἠθικὴ καὶ αἱ ἄλλαι κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι.

Αἱ πρῶται τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ἐπιστῆμαι τῶν ἀριθμῶν, ἡ ἀριθμητικὴ καὶ ἡ ἄλγεβρα, ἀγνοοῦν παντελῶς τὴν κίνησιν ὡς εἰδικὸν θέμα αὐτῶν ². Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι τοῦ καθαροῦ χώρου ³, ἡ ἐπιπεδομετρία, ἡ στερεομετρία, ἡ τριγωνομετρία, δὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὴν

1. Ἡ μελέτη αὕτη ἀπετέλεσε τὸ α' μέρος διαλέξεως γενομένης ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ὀλυμπίᾳ τῇ 4ῃ Αὐγούστου 1971 κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Β' συνόδου αὐτόθι ἀνωτέρων Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Διεθνοῦς Ὀλυμπιακῆς ἀκαδημίας.

2. Ἀριστοτέλους, Φυσικὴ ἀκρόασις, Β, 2. 194 α 3 - 6. «τὸ μὲν γὰρ περιττὸν ἔσται καὶ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὐθὺ καὶ τὸ καμπύλον, ἔτι δὲ ἀριθμὸς καὶ γραμμὴ καὶ σχῆμα, ἀνεκκίνησεως, σῶς δὲ καὶ ὁσούτων καὶ ἀνθρώπος οὐκ ἐστίν».

3. Αὐτόθι, Β, 2, 194 α 9 - 11. «ἡ μὲν γὰρ γεωμετρία περὶ γραμμῆς φυσικῆς σκοπεῖ, ἀλλὰ οὐχ ἡ φυσικῇ».

κίνησιν. Διότι οἱ ἀριθμοὶ καὶ αἱ λοιπαὶ μαθηματικαὶ ἔννοιαι εἶναι καὶ νοοῦνται ὡς ὄντα αἰώνια ἀδίως ὑπάρχοντα καὶ ἰσχύοντα καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀμετάβλητα καὶ ἀπολύτως ἀκίνητα. Μόνον ἐν τῇ τελευταίᾳ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, ἐν τῇ μηχανικῇ, ἡ κίνησις — μετὰ τῶν ἐννοιῶν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ χρόνου ¹ — ἀποβαίνει εἰδικὸν θέμα αὐτῆς. Ἄλλ' ἐνταῦθα, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς θεωρητικῆς μηχανικῆς, ἥτις ἀποτελεῖ οἰονεὶ τὸν προθάλαμον διελεύσεως πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ἡ κίνησις εἶναι μόνον ἀπλὴ καὶ ὅλως ἀφηρημένη ἔννοια.

Τοῦναντίον ἐν τῇ περιοχῇ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἡ κίνησις ἀποτελεῖ συγκεκριμένην πραγματικότητα ². Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ ἐπὶ πλεόν χαρακτηρίζει ἡ κίνησις τὸ φυσικὸν σύμπαν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον κατὰ πάσας τὰς διστάσεις καὶ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ, πανταχοῦ καὶ πάντοτε ³. Διότι ἐνταῦθα, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς φύσεως, ὡς δεικνύουσιν ἢ τε ἀστρονομία καὶ ἡ μικροφυσικὴ καὶ ἡ κυρίως φυσικὴ καὶ αἱ λοιπαὶ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, καὶ ἐν τῷ μακροκόσμῳ καὶ ἐν τῷ μικροκόσμῳ καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ, πάντα κινοῦνται καὶ μάλιστα κατὰ πολλὰς ἐννοίας καὶ πρὸς πλείστας ἑκαστον ἐκάστοτε διευθύνσεις· «πάντα βρεῖ» κατὰ τὴν ὁρθὴν τοῦ Ἡρακλείτου ἑκφρασιν ⁴. Ἡ δὲ στάσις, ἡ ἡρεμία καὶ ἡ γαλήνη ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ εἶναι ἀπάτη μόνον τῶν αἰσθήσεων. Πάντων δὲ μεθισταμένων ἀδίως καὶ οὐδενὸς παγίως μένοντος ἀποβαίνει ἡ κίνησις πάντων σχετικὴ. Εἶναι ἐπίσης ἡ κίνησις ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἐκάστοτε ἡ αἰτία ἢ ἀποτέλεσμα ἢ ἀμφότερα συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐτεραρχίας ἢ μηχανοκρατίας (Determinismus), καθ' ἣν πάντα συμβαίνουνσι κατ' ἀδήριτον, τυφλὴν καὶ ἀπόλυτον ἀνάγκην καὶ διέπονται ὑπ' αὐτῆς. Διὸ καὶ πάντα ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ τῆς φύσεως, κατὰ θεωρίαν τοῦλάχιστον, τυγχάνουσιν, ὡς αἱ ἐκλείψεις τῶν ἀστέρων, μετ' ἀπολύτου ἀκριβείας προβλεπτά. Ἐντεῦθεν τὸ ἀπολύτως ἐνδεχόμενον καὶ τὸ ὅλως

1. Βλ. Γρηγορίου Οἰκονομάκου, Αἱ μορφαὶ τοῦ χρόνου, Ἀθηνᾶ ΟΑ', 1970, σσ. 299 - 321.

2. Ἀριστοτέλους, Φυσικὴ ἀκρόασις, Γ, 1.200 b 32 - 33· «Ὅν ἔστι δὲ κίνησις παρὰ τὰ πράγματα».

3. Ὡς κατεδείξαμεν ἐν ἑτέρᾳ μελέτῃ ἡμῶν ἡ κίνησις συναποτελεῖ μετὰ τῆς ὕλης, τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἐν τῶν τεσσάρων θεμελιωδῶν στοιχείων τῆς φύσεως. Γρηγορίου Οἰκονομάκου, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 305 - 309. — Ἀριστοτέλους, Φυσικὴ ἀκρόασις, Ε, 4. 227 b 23 - 24· «τρία γάρ ἐστι τὸν ἀριθμὸν περὶ ᾧ λέγομεν τὴν κίνησιν, ὃ καὶ ἐν φῶ καὶ ὄντι». Αὐτόθι, Γ, 1. 200 b 20 - 21. Ζ, 4. 235 a 13 - 15· «πάν· τὸ κινούμενον ἐν τινι κινεῖται καὶ χρόνον τινά, καὶ παντός ἐστι κίνησις».

4. Hermann Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker, 11η ἐκδ., τ. I, Zürich - Berlin 1964, 22 A 1· «γίνεσθαι τε πάντα κατ' ἐναντιότητα καὶ εἶναι τὰ ὅλα ποταμοῦ δίκην». Α 6· «πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει». Πρβλ. αὐτόθι, Β 12, 91.

τυχαῖον — παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπροσδιοριστίας — ἀποκλείονται. Ὑπαρξίς δὲ σκοπιμότητος ἐν τῇ περιοχῇ τῆς νεκρᾶς καὶ ἀψύχου ἢ ἀβίου φύσεως δὲν ἐμφαίνεται· οὐδ' ἐλευθερία.

Κατὰ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς νεκρᾶς φύσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν φαινόμενων τῆς ζωῆς βαθεῖα παρατηρεῖται καὶ ἀπότομος ὡς πρὸς τὴν κίνησιν μεταβολή. Βεβαίως οἱ ζῶντες ὁργανισμοὶ ὡς ἔνυλα καὶ ἐνσώματα ὄντα ὑπόκεινται εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς καὶ τοὺς λοιποὺς φυσικοὺς νόμους καὶ διέπονται πλήρως ὑπ' αὐτῶν. Οὕτως, καὶ τὰ ἔμβια ὄντα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὰ ἄψυχα, ἡρεμοῦσι κατ' ἀρχὴν ἢ κινεῦνται ἐν τῷ χώρῳ, ἀναλόγως τοῦ βάρους, τῆς μάξης, τοῦ ὄγκου, τῆς ἐπιφανείας καὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀναλόγως τῶν ἐπενεργουσῶν ἐκάστοτε ἔξωθεν ἐπ' αὐτῶν δυνάμεων καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν ἐν γένει πρὸς τὸ περιβάλλον. Ζῶν ὁργανισμός, ἐπὶ παραδείγματος, ἀφιέμενος ἐλεύθερος ἐν τῷ κενῷ, πίπτει, ὥσπερ ὁ λίθος, κατακορύφως φερόμενος πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς, λόγῳ τοῦ βάρους αὐτοῦ ἢ τῆς ἀσκουμένης ἐπ' αὐτοῦ ἑλξεως· ἢ ἄλλοτε παρασύρεται ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἢ παραμορφοῦται ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὑπὸ τῆς ὀρμῆς τοῦ ὕδατος, μετακινεῖται ἢ σείεται ὑπὸ τῶν ἐνδογενῶν δυνάμεων κατὰ τὸν σεισμόν ἢ ἄλλας ἀναλόγους περιστάσεις καὶ συντρίβεται κατὰ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἀπότομον σύγκρουσιν ἢ πρόσκρουσιν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ὡσαύτως λόγῳ τοῦ βάρους ἢ τῆς φορᾶς τοῦ ἐπενεργεῖ ἀντιστοίχως ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος. Πάντα ταῦτα εἶναι ἀναγκαῖαι, τυφalaί, ἄσκοποι καὶ ἀκούσται ὡς πρὸς τὸ κινούμενον ἐκάστοτε κινήτὸν κινήσεις.

Ἄλλ' ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ζωῆς ἡ κίνησις δὲν εἶναι μόνον καὶ πάντοτε ἀναγκαστικὸν αἷτιον καὶ ἀποτέλεσμα ἢ αἷτιατόν· διότι ἐνταῦθα πολλάκις ἀποβαίνει μέσον δι' οὗ ἐπιδιώκεται ἢ καὶ ἐπιτυγχάνεται στόχος ἢ σκοπός. Ἦδη ἡ πρόσκτησις τῶν τροφῶν, ἡ ἀφομοίωσις, ἡ κυκλοφορία τῶν χυμῶν, ἡ ἀνταλλαγὴ τῆς ὕλης, ἡ θρέψις ἐν γένει καὶ αἱ λοιπαὶ λειτουργαί, ἔτι δὲ ὁ σχηματισμὸς τῶν ὁργάνων καὶ τῶν μελῶν, ὁ πολλαπλασιασμὸς καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀποτελοῦσι βραδείας μὲν καὶ ἀνελπισθητοὺς συνήθως διὰ τὸν ἔξωθεν παρατηρητὴν, ἀλλὰ προφανῶς σκοπίμους κινήσεις, δι' ὧν μέγας ἐπιδιώκεται σκοπός, ἥτοι 1) ἡ αὔξησις καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ατόμου καὶ 2) ὁ πολλαπλασιασμὸς καὶ ἡ διαιώνισις τοῦ εἶδους. Κατὰ ταῦτα διὰ τὸν ἀμερόληπτον κριτὴν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ, τῆς ζωῆς φύσεως, παρὰ τὴν μηχανικὴν αἰτιότητα ἢ ἀνάγκην, ἥτις κρατεῖ μόνῃ ἐν τῇ νεκρᾷ φύσει, παρεμβαίνει ἑτέρα νέα μεγάλη ἀρχή, ἡ ἀρχὴ τῆς σκοπιμότητος, ἥτις διέπει ὡσαύτως ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὸν τομέα τοῦτον τοῦ ἐπιστητοῦ¹. Σκοπιμότης δὲ προ-

1. Γρηγορίου Οἰκονομάκου, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 310 - 311. — Ἀριστοτέ-

δήλως σημαίνει τάσιν πρὸς ἀποτέλεσμα ὠφέλιμον ἢ ἐπιθυμητόν, ἥτοι ἐπιζητήσιν χρησίμου ἢ ἐκουσίας μεταβολῆς. Ἐντεῦθεν προκύπτει ὅτι οἱ ὅροι σκόπιμοι καὶ ἐκούσιοι περὶ τῶν κινήσεων ἀποβαίνουνσι σχεδὸν ταυτόσημοι.

Δέον ὅμως νῦν νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐνταῦθα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ζωῆς, διαπιστοῦται ἐξ ἀρχῆς σχίσμα βαθὺ καὶ μέγα χάσμα ἀπολήξαν ἐνωρίς διὰ τοῦ διχασμοῦ εἰς τὰ γνωστά μεγάλα βασίλεια τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, ἥτοι τῆς πανίδος ἢ τοῦ Φαύνου καὶ τῆς χλωρίδος, ὧν ἐνδείκνυται ἤδη ἡ πρὸς ἄλληλα ὡς πρὸς τὴν κίνησιν σύγκρισις, ἵνα καταστῇ εὐχερεστερά ἢ βαθυτέρα διασκόπησις τοῦ ἐξεταζομένου θέματος.

Πλὴν τῶν προμηνημονευθεῖσων λειτουργιῶν δύο κατηγορίαι σκοπίμων ἢ ἐκουσίων κινήσεων παντὸς ὀργανισμοῦ εἶναι εἰσέτι δυναταί: 1) ἡ κινήσις τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ περιβάλλον, ἥτοι ἡ μετακίνησις ἢ μετατόπισις καὶ 2) ἡ κίνησις τῶν μελῶν αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν κορμὸν ἢ πρὸς τὸν ὅλον ὀργανισμόν. Τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ἐκουσίων ἢ σκοπίμων τούτων κινήσεων ἀποκλείεται παντάπασιν ἀπὸ παντὸς φυτοῦ. Διότι τοῦτο κατ' ἀρχὴν παραμένει σταθερῶς καὶ παγίως προσηλωμένον ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου τῆς γῆς, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐφύη. Μετακίνησις ἐκεῖθεν τοῦ φυτοῦ εἶναι δυνατὴ μόνον τῇ ἐπεμβάσει ἐξωτερικῶν μηχανικῶν αἰτιῶν, ὡς ἡ καθίζησις τοῦ ἐδάφους, ὁ σεισμὸς ἢ ἡ μετεμφύτευσις ὑπὸ γεωργοῦ ἢ κηπουροῦ ἢ ἄλλαι τοιαῦται περιστάσεις. Ἄλλως, τούτων ἀποκλειομένων, τὸ φυτὸν παραμένει ἑσαεὶ, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου, προσδεδεμένον διὰ τῶν ριζῶν του ἰσχυρῶς μετὰ τοῦ ἐδάφους, οἷον εἰ αἰχμάλωτον τῆς γῆς¹.

Ὀλιγώτερον ριζικὸς εἶναι ὁ ἀποκλεισμὸς ἀπὸ τῶν φυτῶν τοῦ δευτέρου εἶδους τὸν σκοπόμενον ἢ ἐκουσίων κινήσεων, ἥτοι τῆς κινήσεως τῶν μελῶν. Καὶ ἡ μὲν στροφή τῶν κλάδων, τῶν φύλλων καὶ τῶν ἀνθέων καὶ ἡ κατεύθυνσις αὐτῶν πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὸ φῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἴσως ἀποκλειστικῶς διὰ μηχανικῶν αἰτιῶν. Περισσότερον ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ κατεύθυνσις τῶν ριζῶν πρὸς ὠρισμένα σημεῖα τοῦ ἐδάφους κατὰλληλα πάντοτε. Κυρίως ὅμως ἄγει ἡμᾶς εἰς σκέψεις ἢ προφανῶς σκόπιμος κί-

λους, Φυσικὴ ἀκρόασις, Β, 8.199 α 23 - 30: «κατὰ μικρὸν δ' οὕτω προϊόντι καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς φαίνεται τὰ συμφέροντα γιγνόμενα πρὸς τὸ τέλος, οἷον τὰ φύλλα τῆς τοῦ καρποῦ ἔνεκα σκέπης. ὥστ' εἰ φύσει τε ποιεῖ καὶ ἔνεκά του ἡ χελιδὼν τὴν νεοτιάν καὶ ὁ ἀράχνης τὸ ἀράχιον, καὶ τὰ φυτὰ τὰ φύλλα ἔνεκα τῶν καρπῶν καὶ τὰς ῥίζας οὐκ ἄνω ἀλλὰ κάτω τῆς τροφῆς, φανερόν ὅτι ἔστιν ἡ αἰτία ἡ τοιαύτη ἐν τοῖς φύσει γιγνόμενοις καὶ οἷαν». — Β, 8.199 α 33 - 35: «ἀμαρτία δὲ γίγνεται καὶ ἐν τοῖς κατὰ τέχνην, ὥστε ὅλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν». — Β, 8. 189 β 4 - 5: «καὶ τὰ τέρατα ἀμαρτήματα ἐκείνου τοῦ ἔνεκά του. καὶ ἐν ταῖς ἐξ ἀρχῆς ἄρα συστάσεσι τὰ βουγενῆ».

1. Περὶ ἐξαίρεσέως τινος γενήσεται λόγος κατωτέρω ἐν ὑποσημειώσει.

νησις τῶν ὑπεργείων μελῶν ἐνίων φυτῶν ὡς ἡ μιμόζα ἡ αἰσχυν-
τηλὴ καὶ τινῶν σαρκοβόρων ὡς ἡ διωναία ἡ μυιοπαγίς καὶ
ἡ δροσερά ἡ στρογγυλόφυλλος καὶ ἄλλα. Ὅπωςδὴποτε ἂν
ὁ βαθμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀψύχων καὶ νεκρῶν σωμάτων (ἢ ἀνοργάνων)
ἴσουσται τῷ μηδενί, ὁ τῶν φυτῶν εἶναι ἐλάχιστος ἢ ἀπειροελάχιστος σχεδόν.
Ἄλλ' ὥς μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζώου.

Κατὰ τὴν ἐξέτασιν ταύτην δεόν νὰ συγκρίνωμεν ὡς πρὸς τὴν κίνησιν
πρῶτον μὲν τὸ ζῶον πρὸς τὸ φυτόν, ἔπειτα τὰ διάφορα ζωικά εἶδη πρὸς
ἄλληλα. Ἐν πρώτοις αἱ καλούμεναι φυσιολογικαὶ κινήσεις, ὡς ἡ
τῆς θρέψεως καὶ αἱ λοιπαί, εἶναι κυρίως αἱ μόναι, αἵτινες χαρακτηρίζουσιν
ἐξ ἴσου ἀμφοτέρω, τὸ τε ζῶον καὶ τὸ φυτόν. Ἀντιθέτως ἡ μετακίνησις
ἐν σχέσει πρὸς τὸν περιβάλλοντα χῶρον, ὡς εἶδομεν, ἀποκλείεται ἀπο-
λύτως ἀπὸ τοῦ φυτοῦ ἄνευ τῆς ἐπιδράσεως ἐξωτερικῶν αἰτιῶν. Ἀλλὰ καὶ
ἡ κίνησις τῶν ὀργάνων καὶ τῶν μελῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ εἶναι
λίαν ὑποτυπώδης καὶ σχεδὸν ἀνύπαρκτος παρ' αὐτῷ. Οὕτω τὸ φυτόν ἐρρι-
ζωμένον ἐν τῇ γῇ διατελεῖ οἶονεὶ δέσμιον αὐτῆς ἐν διηνεκεῖ αἰχμαλωσία,
ὡς εἵπομεν, καὶ ἐν καταστάσει ἀδιαλείπτου καὶ ἀπολύτου ὑπνώσεως. Ὅθεν
καὶ ἂν ὑπῆρχον ψυχολογικά τινα στοιχεῖα παρὰ τῷ φυτῷ, ταῦτα οὐδέποτε
θα ἡδύνατον νὰ υπερβῶσι τὸν οὐδὸν τῆς ὑποσυνειδήσεως.

Τοῦναντίον τὸ ζῶον¹ στερούμενον ριζῶν, ἀλλὰ διαθέτον πλείστα
ἄλλα προσφυῇ μέλη καὶ ὄργανα, ἀπηλλαγμένον δὲ τῆς δεσμεύσεως ταύτης
πρὸς τὸ ἔδαφος, κινεῖται ἐλευθέρως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ στερεοῦ φλοιοῦ
τῆς γῆς ἢ ὑπὲρ αὐτὴν κατὰ ποικίλους ἐκάστοτε τρόπους καὶ βαθμοὺς εἴτε
πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἁπαξ καθορισθέντος στόχου εἴτε πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ
ἤδη διαγραφέντος κινδύνου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Εἶναι δ' ἡ ἐλευθερία
αὕτη τῶν κινήσεων τὸ πρῶτον μέγα οὐσιῶδες καὶ θε-
μελιῶδες διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ζώου ἀπὸ τοῦ
φυτοῦ. Βεβαίως τὸ φυτόν καὶ λογικῶς καὶ ἱστορικῶς προηγεῖται τοῦ
ζώου, οὗτινος ἀποτελεῖ ὑπὸ τινα ἔποψιν προβαθμίδα καὶ προϋπόθεσιν.
Ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶον, ὅπερ κατὰ τὰ ἄλλα ὑπερέχει ἀσυγκρίτως τοῦ φυτοῦ,
οὐ μόνον ἔχει πλείστας τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ κοινὰς πρὸς τὸ φυτόν, ἀλλ'
ἐπὶ πλέον κατὰ τὴν προβαθμίδα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἥτοι κατὰ τὴν πρό
τῆς γεννήσεως φάσιν τῆς ἐμβρυϊκῆς ἡλικίας διαθέτον οὕτως εἰπεῖν ρίζαν,

1. Ἀριστοτέλους, Φυσικὴ ἀκρόασις, Θ, 2. 252 b 17 - 24· 2. 253 a 9 - 20· 4. 254 b 14 - 19· 4. 255 a 5 - 10· 6. 259 b 1 - 3· 10. 265 b 33 - 266 a 2· «τὸ γὰρ αὐτὸ αὐτὸ κινεῖν ἀρχὴν εἶναι φασιν τῶν κινουμένων, κινεῖ δὲ τὸ ζῶον καὶ πᾶν τὸ ἔμψυχον τὴν κατὰ τόπον αὐτὸ κίνησιν καὶ κυρίως δὲ κινεῖσθαι φαμεν μόνον τὸ κινούμενον τὴν κατὰ τόπον κίνησιν».

τὸν ὀμφάλιον λῶρον, δι' ἧς συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα τῆς μητρός, ἐξ οὗ τρέφεται, διατελεῖ προδήλως ἐν φυτικῇ καταστάσει.

Ἡ γέννησις δὲ ἀποτελεῖ ἀπόσπασιν ἀπὸ τοῦ σώματος τούτου, ὡς πρὸς τὸ θηλαστικὸν δὲ τοῦλάχιστον τὴν πρώτην ἀφύπνισιν. Ἡ δ' ἐγρήγορσις εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ πρώτη μεγάλη ἐξαίρεσις, ἣτις ὑπερέβη καὶ ὑπερέβαλεν ἐν τέλει τὸν κανόνα καὶ περιώρισε τὰ μέγιστα αὐτόν. Οὐδέποτε ὁμως ἀπολύτως. Διότι οὐδὲν τῶν ζώων κινεῖται ἀενάως. Ἡ δὲ κίνησις εἶναι ἔργον. Τὸ δ' ἔργον ἐπιφέρει σπατάλην δυνάμεων, ὧν ἐξαντλουμένων ἡ ἀναπλήρωσις ἐπιτυγχάνεται οὐ μόνον διὰ τῆς θρέψεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναπαύσεως. Αὕτη ὁσάκις εἶναι πλήρης, ταυτίζεται πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἀκινήσιαν, ἥτοι πρὸς τὸν ὕπνον. Εἶναι δ' ὁ ὕπνος ἡ περιοδικὴ ἀκριβῶς ἐπάνοδος τοῦ ζώου εἰς τὴν πρωταρχικὴν φυτικὴν κατάστασιν. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ κατὰ τὴν χειμερινὰν ἀρκίαν καὶ κατὰ τινὰς ἀνωμάλους καὶ ἀντικανονικὰς περιστάσεις, ὡς κατὰ τὴν λιποθυμίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρκωσιν.

Κατὰ τὸν ὕπνον μετὰ τοῦ σώματος ὑπνώνεται καὶ ἡ συνείδησις, ἐπανέρχεται δὲ πάλιν εἰς ἐνέργειαν ἅμα τῇ ἀφύπνισι. Εἶναι δὲ ἡ συνείδησις, μετὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν κινήσεων, τὸ δεύτερον μέγα διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ζώου ἀπὸ τοῦ φυτοῦ. Ποικίλας, δ' ὡς εἰκός, ἐμφανίζει διαβαθμίσεις ἐν τῇ ζωικῇ κλίμακι, ἀπὸ τῆς ἀμοιβάδος, φέρ' εἰπεῖν, μέχρι τοῦ ἀνθρώπου καὶ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ βρέφους καὶ τοῦ νηπίου ἢ τοῦ ἄφρονος μέχρι τοῦ ὀρίμου φιλοσόφου. Ἀλλὰ καί, παρὰ τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ ποικίλλει ὁ βαθμὸς τῆς συνειδήσεως τῶν διαφορῶν σκοπίμων καὶ ἐκουσίῳ κινήσεων. Οὕτως αἱ φυσιολογικαὶ παραμένουσιν κατ' ἀρχὴν ὅλως ἀσυνείδητοι. Αἱ ἐνστικτώδεις καὶ αἱ καθ' ἑξιν ἢ αὐτόματοι εἶναι ἡμισυνείδητοι. Αἱ ἀνακλαστικαὶ καὶ αἱ αὐθόρμητοι ἀποβαίνουνσι συνειδηταί κυρίως μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Μόναι δὲ αἱ κατ' ἐπιθυμίαν καὶ αἱ κατόπιν ἀποφάσεως τελούμεναι εἶναι πλήρως συνειδηταί¹.

Πρὸς πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν σύγκρισιν τῶν ζωικῶν εἰδῶν κατὰ τὴν κίνησιν πρὸς ἄλληλα δεόν πλὴν ἄλλων νὰ θεωρήσωμεν ἐν ὀλίγοις τὰ ἀκόλουθα· 1) τὰ μέσα ἢ ὄργανα τῆς κινήσεως, 2) τὰ μέλη τοῦ σώματος, ἅτινα κινοῦνται ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ, 3) τὰ εἶδη τῆς κινήσεως ὡς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν καὶ 4) εἰδικώτερον τὰς μορφὰς τῆς μετακινήσεως. Κύρια ὄργανα τῆς κινήσεως παρὰ τοῖς σπονδυλωτοῖς εἶναι, πλὴν τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, α') τὰ κινητήρια νεῦρα, β') οἱ μύες, γ') οἱ τένοντες, δ') αἱ ἀρθρώσεις καὶ ε') τὰ τούτοις συναπτόμενα

1. Τριανταφύλλου Κατατάσκη, Κινησιολογία τοῦ ἀνθρώπου, Ἀθήναι 1963, σσ. 26 - 40.

ὅσα¹. Μέλη δὲ τοῦ σώματος, ἅτινα κινοῦνται ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ εἶναι κυρίως α') ἡ κεφαλὴ, β') οἱ πόδες, γ') ἡ οὐρά, δ') αἱ πτέρυγες καὶ ε') αἱ χεῖρες. Σημειωτέον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἄκρα, ὅτι ἡ μὲν κίνησις κινεῖται περὶ τὸ γόνυ ἐν σχέσει πρὸς τὸν μηρόν, ὁ δὲ πῆχυς περὶ τὸν ἀγκῶνα ἐν σχέσει πρὸς τὸν βραχίονα· ὁμοίως κινεῖται ὁ ἄκρος ποὺς περὶ τὸ σφυρὸν καὶ ἡ ἄκρα χεὶρ περὶ τὸν καρπὸν· οἱ δὲ δάκτυλοι τῶν τε ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν καὶ αἱ φάλαγγες αὐτῶν κινοῦνται ἀναλόγως. Ἐν δὲ τῇ κεφαλῇ κινοῦνται ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν οἱ ὀφθαλμοί, ἡ γνάθος, ἡ γλῶσσα, τὰ ὦτα (ἐνίοτε), τὰ χεῖλη, οἱ ρῶθνες, καὶ ἄλλα. Εἶδη δὲ κινήσεων ὡς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν καὶ τὸ ἐπιτελούμενον ἔργον εἶναι καὶ ἡ λαβὴ καὶ ἡ ἀπώθησις καὶ ἡ ἔλξις καὶ ἡ πληξις, καὶ ἡ δῆξις καὶ πλείσται ἄλλαι², ἐν αἷς καὶ αὐτὴ ἡ μετακίνησις.

Σπουδαιότεραι δὲ καὶ συνηθέστεραι μορφαὶ τῆς μετακινήσεως ἐκ τῶν ἀτελεστέρων πρὸς τὰς τελειότερας εἶναι αἱ ἀκόλουθοι· 1) ἡ ἔρπυσις, καθ' ἣν οὐ μόνον τὸ στήθος καὶ ἡ κοιλιακὴ χώρα, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν τὰ μέλη τοῦ σώματος πλὴν τῆς κεφαλῆς ἐν μέρει φέρονται εἰς ἐπαφὴν ἄμεσον πρὸς στερεὰν ἐπιφάνειαν· 2) ἡ βάδισις· τελομένη διὰ τῶν δύο ἢ τῶν τεσσάρων ποδῶν βαιόντων ἐναλλάξ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰς τρόπον ὥστε ἡ δι' αὐτῶν στήριξις τοῦ κινουμένου ζώου ἐπ' αὐτοῦ οὐδαμῶς διακόπτεται. 3) Ὁ δρόμος, ὅστις διαφέρει τῆς βαδίσεως οὐ μόνον κατὰ τὴν ταχύτητα ἀλλὰ καὶ διότι κατὰ τὰ μεσολαβοῦντα μεταξὺ τῶν διαδοχικῶν στηρίξεων μικροδιαστήματα ἢ ἐπαφὴ τοῦ κινουμένου σώματος πρὸς τὸ ἔδαφος διακόπτεται, εἰς τρόπον ὥστε τοῦτο κατ' αὐτὰ εἶναι οὕτως εἰπεῖν μετέωρον. Ἡ βάδις ἀποτελεῖται ἐκ βημάτων, ὁ δρόμος ἐκ διασκελισμῶν. 4) Τὸ ἄλμα ἢ πῆδημα· κατ' αὐτὸ διακόπτεται ἐπίσης ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὸ ἔδαφος, ἡ διακοπὴ δὲ αὕτη εἶναι καὶ σαφεστέρα καὶ μεγαλυτέρας διαρκείας· διαφέρει δὲ τὸ ἄλμα τοῦ δρόμου καὶ ὡς πρὸς τὸ μήκος καὶ τὸ ὕψος τῶν διασκελισμῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν τῆς φορᾶς καὶ τὴν μορφήν τῆς κινήσεως. Παρὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τισι τῶν ζώων ἀποτελεῖ ἄθλημα ἢ παιδιὰν ἢ ἁπλῶς ἐξαίρεσιν, παρ' ἄλλοις ὅμως κανονικὴν μορφήν μετακινήσεως. Ἀποτελεῖ δ' οἰονεῖ τὸ ἄλμα προάγγελον καὶ πρόδρομον τοῦ τελευταίου εἶδους τῆς μετακινήσεως. 5) Ἡ κολύβησις· αὕτη προϋποθέτει ὑγρὸν περιβάλλον. 6) Ἡ ἀναρρίχησις, ἥτις κατευθύνεται πρὸς τὰ ὕψη καὶ 7) Ἡ πτήσις, καθ' ἣν διανύεται τὸ πλῆρες ἀέρος διάστημα.

Συμπληρωματικαὶ μορφαὶ ἐκουσίας μετακινήσεως τῶν ζώων παρὰ τὰς ἀνωτέρω δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἐπίσης αἱ ἀκόλουθοι· 1) ἡ αἰώρησις, 2) ἡ ὀλίσθησις, 3) ἡ πτώσις ἢ κατακρήμνισις ἐκουσίως,

1. Ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 3 - 21.

2. Πρβλ. Ἀριστοτέλους, Φυσικὴ ἀκρόασις, Η, 2. 243 a 16 - 244 a 2· 4. 249 a 16 - 18.

4) ἡ κύλισις καὶ 5) ἡ ὄρχησις, ἴσως δὲ καὶ τινες ἄλλαι εἰσέτι.

Σημειωτέον, ὅτι ἐνθ' ἡ ἐκουσία μετακίνησις θεωρεῖται ὡς οὐσιώδης χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῶν ζῶων ἐν γένει ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ φυτὰ, ὑπάρχουσι παρὰ ταῦτα μεγάλαι ἐξαιρέσεις. Πλεῖστα ἐκ τῶν ὀστρακοφόρων ὑδροβίων ἐν πρώτοις, ὡς ὁ μύτιλος ὁ ἐδῶδιμος καὶ ἄλλα, προσηλοῦνται ἐξ ἀρχῆς σταθερῶς ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐπὶ τοῦ στερεοῦ πυθμένου τῆς θαλάσσης διαβιοῦντα τοῦ λοιποῦ ὑποβρυχίως ὅλως ἀμετακίνητα. Πρὸς τὴν μετακίνησιν τῶν ἄλλων ζωικῶν εἰδῶν — κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν περίπτωσιν τῶν φυτῶν — ἀντιστοιχεῖ παρ' αὐτοῖς ἡ περὶ αὐτὰ διακίνησις τοῦ ὑγροῦ ὑδατίνου περιβάλλοντος, ἥτις καὶ προσκομίζει αὐτοῖς τὴν τροφήν. "Ὅλως ἀνάλογος εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ σπόγγου, τῶν κοραλλίων καὶ ἄλλων ζωικῶν εἰδῶν¹. Ἡ ἐπάνοδος αὕτη εἰς τὴν κατάστασιν τῆς πλήρους ἀμετακινήσεως, ἥτις χαρακτηρίζει τὰ ὡς ἄνω εἶδη, ἀποτελεῖ ἐνδεχόμενον κίνδυνον καὶ διὰ τὰ ἄτομα ἄλλων ζωικῶν εἰδῶν². Οὕτως ὁ χοῖρος ἐν μὲν τῇ φυσικῇ καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἀγρία καταστάσει αὐτοῦ τυγχάνει ζῶον λίαν δραστήριον καὶ ταχύ, διακρινόμενον διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ εὐκινήσιαν καὶ τὴν ὀρμὴν κατὰ τε τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὴν ἄμυναν, ὅθεν καὶ λίαν ἐπικίνδυνον ἐνίοτε ἀποβαῖνον, ὡς καὶ οἱ μῦθοι περὶ τοῦ Ἑρμυανθίου κάπρου καὶ περὶ τοῦ κάπρου τῆς Καλυδῶνος δηλοῦσιν. "Ὅμως ἐν τοῖς χοιροστασίοις ἐνδιατρώμενος σήμερον, ἀφθόνως δὲ καὶ κατὰ κόρον σιτιζόμενος καὶ παχυνόμενος καὶ ὑπερμέτρως αὐξανόμενος κατὰ τε τὸν ὄγκον καὶ τὸ βάρος πολλάκις οὐ μόνον δρομαίως νὰ ὀρμήσῃ ἢ κἂν νὰ βαδίσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἰσορροπῶν ἀπλῶς νὰ στηριχθῇ ὅλως ἀδυνατεῖ· ὅθεν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου τῶν πλευρῶν αὐτοῦ τοῦ λοιποῦ μονίμως ἐκτεινόμενος καὶ τὴν σιαγὸνα μόνην κατὰ τὴν βρῶσιν δυνάμενος εὐχερῶς νὰ κινήῃ ἢ τὸ πολὺ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐνίοτε νὰ ἀνοίγῃ καὶ τὴν οὐρὰν νὰ σείῃ ἐλαφρῶς τοὺς δὲ πόδας μεταρσίους ἐνώπιον αὐτοῦ ὀριζοντίως ἐν ἀτροφίᾳ σχεδὸν διατηρῶν προτεταμένους καὶ οὕτως ἐν τῇ θέσει τοῦτῃ ἐκτάδην ἡμιπρηγῆς διατρεφόμενος διατελεῖ μέχρι τέλους ἐν φυτικῇ οἰονεῖ καταστάσει. Κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας τὸ ζῶον οἰονεῖ παλινδρομοῦν ἐπανέρχεται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ φυτοῦ³.

1. "Ενθ' ἀνωτ., Θ, 7. 261 a 15 - 17· «διὸ τὰ μὲν ὅλως ἀκίνητα τῶν ζώωντων, δι' ἐνδειαν τοῦ ὀργάνου, οἷον τὰ φυτὰ καὶ πολλὰ γένη τῶν ζώων».

2. Henri Bergson, L'Évolution créatrice, 45ῃ ἐκδ., Paris 1937, σ. 147· «l'animal vit sous la menace constante d'aiguillage sur la vie végétative».

3. Ἐγένετο πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ τινῶν λόγος προφορικῶς περὶ φυτοῦ, ὅπερ κατ' ἐξαιρέσιν εἰς περιπτώσεις ξηρασίας ἀποσῦρον τὰς ρίζας αὐτοῦ, συσπειρούμενον καὶ κυλιόμενον ὑπὸ τῶν ἀνέμων ἐμβυθίζει ταύτας ἐκ νέου εἰς τὴν γῆν, ὅταν εὐρεθῇ ἐπὶ ὑγροῦ ἐδάφους. Πλείονας πληροφορίας δὲν ἠδυνήθημεν εἰσέτι νὰ ἀρυσθῶμεν περὶ αὐτοῦ. Ὅπως ὅποτε ἂν ἡ κίνησις αὕτη εἶναι σκόπιμος, πρόκειται ἀσφαλῶς περίπτωσις ὅλως ἀντίθετος πρὸς

Ἄλλ' ἡ παλινδρομήσις¹ αὕτη, ἐφ' ἧς θὰ ἐπανάλθωμεν, πλὴν τῶν ζῶων ἀπειλεῖ καὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον καὶ οὐχὶ μόνον σωματικῶς, ἀλλ' ὥς θὰ ἴδωμεν καὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, μαρτυρεῖ δὲ ὅτι ἡ ἐξέλιξις δὲν ἀποτελεῖ πάντοτε καὶ κατ' ἀνάγκην πρόοδον, ἐπιδεκτικὴ οὖσα πολλαπλῶν καὶ ποικίλων ἐκάστοτε κατευθύνσεων, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐπάνοδος, εἰς προγενεστέρας ὑπερβληθείσας ἤδη φάσεις. Διὸ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπαναπαυθῶμεν ἐπ' αὐτῆς.

Τῶν δὲ μορφῶν τῆς ἐκουσίας τῶν ζῶων μετακινήσεως κατωτάτη μὲν, ἀτελεστάτη καὶ βραδυτάτη, ἥτοι χειρίστη εἶναι ἡ ἔρπυσις, ἀνωτάτη δέ, ἐντελεστάτη καὶ ταχυτάτη, ἥτοι ἀρίστη τυγχάνει ἡ πτήσις. Μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων αἱ λοιπαὶ μορφαὶ χρησιμοποιοῦνται ἀποκλειστικῶς ἢ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀλλήλας ἢ κατ' ἐναλλαγὴν ὑπὸ τῶν διαφόρων ζωικῶν εἰδῶν καὶ τῶν αὐτόμων ἀναλόγως τῆς φυσικῆς διαπλάσεως καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ σώματός των καὶ τῶν ἐκάστοτε περιστάσεων. Τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς ἀξίας καὶ τῆς σπουδαιότητος, ἣν κέκτηται ἡ εὐκίνησις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δυσκίνησιν ἢ τὴν πλήρη ἀκίνησιν, διευκολύνει τὰ μέγιστα ἀκριβῶς ἡ σύγκρισις τῆς ἐρπύσεως πρὸς τὴν πτήσιν. Ἡ μὲν ἔρπυσις κρατεῖ τὸ σῶμα τοῦ ζώου πρὸς τὰ κάτω, ἐν τοῖς χθαμαλοῖς, φέρει δὲ αὐτὸ εἰς συνεχῇ ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὴν γῆν, ἥτις ἔλκει τὰ πάντα πρὸς αὐτὴν καὶ κρατεῖ αὐτὰ δέσμια ἐπ' αὐτῆς διὰ τὸ βάρος των, ῥύπος δὲ πολὺς συνήθως ἐπ' αὐτῆς ἐπικρατεῖ καὶ κίνδυνοι μυρίοι δολίως ἐλλοχεύουσι· γειτνιάζουσι δ' ἐνταῦθα καὶ τὰ ὑποχθόνια. Τοῦναντίον ἡ πτήσις ἐπὶ ἱκανὸν ἐκάστοτε χρόνον ἀποσπᾷ τὸ ἰπτάμενον ὅλως ἀπὸ πάσης πρὸς τὴν γῆν ἀμέσου ἐπαφῆς, ὥθει δὲ αὐτὸ πρὸς τὰ ἄνω, φέρει πρὸς τὰ ὕψη, καὶ διὰ τῆς κατακτίσεως τοῦ ἀέρος προσεγγίζει αὐτὸ πρὸς τὰ οὐράνια.

Ἡ ἔρπυσις γίνωστόν εἶναι κυρίως ὁ τρόπος μετακινήσεως τῶν σκωλήκων καὶ τῶν ἔρπετων. Περὶ δὲ τῆς πτήσεως παρατηρητέον ὅτι ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς τέσσαρες ἐγένοντο κυρίως αἱ μεγάλοι ἐπιτυχεῖς ἀπόπειραι τῆς ζωῆς πρὸς κατὰκτησιν τοῦ ἀέρος. 1) Ἀρχαιοτάτη ὑπῆρξεν ἡ περίπτωσις τῶν ἐντόμων, ἅτινα ἀπὸ τῆς λιθανθρα-

τὴν τῆς παλινδρομήσεως, ἥτοι πρόδρομος κατάστασις ἢ προμήνυμα. Σημειωτέον ὅτι πρόδρομοι καταστάσεις ἢ προμήνυμα ἀνθρωπίνων διαθέσεων ἢ ιδιοτήτων διαπιστοῦνται ἐνίοτε παρὰ τοῖς ζώοις, ὥς εἶναι π.χ. ἡ σφοδρὰ ἀντίδρασις τοῦ ταύρου ἢ τοῦ χοίρου κατὰ τὴν ἐνώπιον αὐτῶν σφαγὴν ὁμοφύλων των καὶ ἡ ἐκδηλος θλίψις τοῦ πώλου εἰς περιπτώσιν θανάτου ἐνώπιον αὐτοῦ τῆς μητρὸς του. Ὡσαύτως αἱ κινήσεις τῆς οὐρᾶς τοῦ κυνὸς ἐνεργοῦνται ὑπὸ τῆς αὐτῆς νευρικῆς ἐνεργείας ὅφ' ἧς καὶ τὸ ἀνθρώπινον μεῖδιμα. Βλ. Georges Dumas, *Le sourire et l'expression des émotions*, Paris 1906.

1. Henri Bergson, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 146.

κοφόρου περιόδου τοῦ παλαιοζωικοῦ ἤδη αἰῶνος ἐμφανισθέντα, ἐξακολουθοῦσι μέχρι σήμερον νά διακρίνονται διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἰκανότητα αὐτῶν τὰ πλεῖστα, ἰδίᾳ κατὰ τὸ τέταρτον στάδιον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν νά διανύωσιν, ὡς αἱ μέλισσαι, διὰ τῶν περὺγων τῶν μεγάλας ἀποστάσεις. 2) Οἱ ἰχθύες, ὡς γνωστόν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ὑδρόβια, συνήθως κολυμβῶσιν· εἶναι δ' ἡ κολύμβησις ἐν τῷ ὕδατι, ὅτι ἡ πτῆσις ἐν τῷ ἀέρι· τινὲς ὅμως ἐξ αὐτῶν καὶ ἀκριβῶς οἱ ἐν τῇ δημῳδαί Νεοελληνικῇ γλώσσῃ ὑπὸ τὴν κοινὴν ὀνομασίαν *χελιδονόψαρον* φερόμενοι, ἦτοι *τρίγλη* ἢ *χελιδών*, ἐξ ὥκοιτος ὁ ἰπτάμενος καὶ *δακτυλόπτερος* ὁ ἰπτάμενος (*πελαγία χελιδών*), ἐνίοτε, ἰδίᾳ εἰς δυσχερεῖς περιστάσεις, ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης εἰς ἰκανὸν ἐκσφενδονιζόμενοι ὕψος καὶ τὰ ἰσχυρὰ στηθαία αὐτῶν περὺγια ἀναπτύσσοντες διασχίζουσι δι' αὐτῶν ἰκανὰς ἐπίσης ἀποστάσεις. Ἀποτελεῖ δὲ καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀληθὴ πτῆσιν. 3) Ἐκ τῶν θηλαστικῶν μόναι αἱ *νυκτερίδες*, αἵτινες ἄλλως καλοῦνται *χειρόπτερα*, τὴν μεταξὺ τῶν δακτύλων τῶν προσθίων ἄκρων αὐτῶν κυρίως ἐκτετατομένην μεμβράνην, τὸ παταγεῖον, χρησιμοποιοῦσαι κατορθοῦσι δι' ἄλλεπαλλήλων καὶ συχνῶν περυγισμῶν νά διασχίζωσιν ἐπανειλημμένως κατὰ τὴν νύκτα τὸν ἀέρα ἐν τοῖς χώροις, ἔνθα ἀναζητοῦσι τὴν τροφὴν αὐτῶν. Ἄν καὶ ἡ πτῆσις αὕτη εἶναι δυσχερὴς, βαρεῖα καὶ ἀδεξία, ὅμως ἀποτελεῖ καὶ αὕτη σπουδαῖον ἐπίτευγμα τῶν ζώων τούτων. 4) Ἄλλ' οἱ ἀληθεῖς κατακτητὰ τοῦ ἀέρος, οἱ βασιλεῖς τῶν αἰθέρων, εἶναι κυρίως μόνᾳ τὰ *πτηνὰ* ταῦτα οὐ μόνον εἰς ὕψη μεγάλα ἐνίοτε, ὡς οἱ ἀετοὶ, ἀνίστανται, ἀλλὰ καὶ ἀποστάσεις μεγάλας, τεραστίας ὡς αἱ *χελιδόνες*, οἱ *πελαργοί*, αἱ *κίχλαι* καὶ αἱ *ὄρνυγες*, διανύουσι θαλάσσας μεγάλας ὑπερβαίνοντα καὶ ἀπὸ ἡπείρου εἰς ἡπειρον μεταβαίνοντα.

Κατὰ τὴν περαιτέρω σύγκρισιν τῆς ἐρπύσεως πρὸς τὴν πτῆσιν δέον νά θεωρήσωμεν τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀπόψεις τῆς ποιήσεως, δημῶδους τε καὶ λογίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας. Κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν τὸ *ἐρπετόν* εἶναι ἀηδὲς, εἰδεχθές, ὑπουλον, ἐπιφοβὸν καὶ ἐπικίνδυνον, ἀντικείμενον ἐν γένει ἀπεχθείας καὶ σύμβολον τῆς ὑποκρισίας, τοῦ φθόνου, τῆς κολακείας, τῆς ἐπιχαιρεκακίας, τῆς ἀχαριστίας, τῆς δολιότητος καὶ πάσης μορφῆς κακίας. Ἄφθονοι εἶναι αἱ σχετικαὶ παροιμιῶδεις λαϊκαὶ ἐκφράσεις. Τοῦναντίον τὸ *πτηνόν* τυγχάνει ἀντικείμενον στοργῆς καὶ συμπαθείας, θαυμασμοῦ καὶ καλαισθητικῆς ἀπολαύσεως καὶ σύμβολον τῆς χάριτος, τῆς ἀγνότητος, τῆς εὐγενείας, τῆς γενναιότητος, τῆς ἠθικῆς τελειότητος καὶ πάσης ἐν γένει ἀρετῆς. Ἀναρίθμητοι εἶναι οἱ ὕμνοι, δι' ὧν δημῳδαὶ καὶ λόγιοι ποιητὰ ὕμνησαν τὰς ἀηδόνας καὶ τὰς *χελιδόνας*, τοὺς *κόκκυγας* καὶ τὰς *πέρδικας*, τὰς *τρυγόνας*, τοὺς ἀετοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς πτερωτοὺς κατακτητὰς τοῦ ἀερίου διαστήματος.

Ὁ Ρῶσος θεολόγος καὶ φιλόσοφος Βλαδίμιρος Soloviev¹ τὴν πτῆσιν τῶν πτηνῶν ἐξέλαβεν ὡς ἀληθὲς θαῦμα· διότι τὸ σῶμα αὐτῶν, διὰ μέσου ποι- κίλων καὶ πολλαπλῶν ἐπεξεργασιῶν καὶ μετασχηματισμῶν ἐκ τῆς γῆς προερχόμενον εἶναι κατ' οὐσίαν τμῆμα αὐτῆς, εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ γῆ, ἥτις ὑπερπηδῶσα ἑαυτὴν ὑπερίπταται ὑπεράνω ἑαυτῆς ὑπερνικῶσα οὕτω τὴν σκληρὰν ἀνάγκην καὶ κατακτῶσα τὴν ἐλευθερίαν. Τῆς δὲ θρησκείας ἡμῶν αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀπόψεις εἶναι λίαν γνωσταί. Ἦδη ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ τὸ κυριώτερον τῶν ἑρπετῶν, ὁ ὄφις, φέρεται ὡς δόλιος κόλαξ ἀπατεῶν καὶ καταστροφεὺς. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῷ Γ' κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως ἐξαπατήσαντα τὴν Εὐάν καὶ δι' αὐτῆς τὸν ἄνθρωπον εἶπε πρὸς αὐτόν· «ὅτι ἐποίησας τοῦτο, ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ἐπὶ τῷ στήθει σου καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ καὶ γῆν φαγῇ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. ||¹⁵ καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν»². Ἐν δὲ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ τὸ χωρίον τοῦτο σαφῶς μεθερμηνεύεται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν τῷ ΙΒ' κεφαλαίῳ τῆς Ἀποκαλύψεως αὐτοῦ, ἔνθα ταυτίζεται «ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην»³ (πρβλ. Κ' 2). Ἐνῶ δὲ τὸ τοιοῦτοτρόπως ἑρπετὸν ἀποβαίνει σύμβολον τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ὡς πρὸς τὸ πτηνὸν συμβαίνει ἀκριβῶς ὅπως τὸ ἀντίθετον. Οὕτω καὶ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ ἀπὸ συμφώνου μαρτυροῦσι περὶ τῆς κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐμφανίσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ μορφήν *περιστερᾶς*: («καὶ ἰδοὺ ἠνεώχθησαν οἱ οὐρανοί, καὶ εἶδε, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν»⁴. «καὶ εὐθὺς ἀναβαῖνον ἀπὸ τοῦ ὕδατος εἶδε σχιζομέ- νους τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς περιστερὰν καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν»⁵. «ἀνεωχθῆναι τὸν οὐρανὸν καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῶς εἶδε ὡς περιστερὰν ἐπ' αὐτόν»⁶. «τεθέσμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡς περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν»⁷). Κατὰ δὲ τὸν ποιητὴν καὶ μελωδὸν «Τὸ Πνεῦμα ἐν εἵδει περιστερᾶς ἐβεβαίον τοῦ Λόγου τὸ ἀσφαλές»⁸.

1. Πρβλ. Soloviev, La Russie et l'Église universelle, 2a έκδ., Paris 1922.

2. Γένεσις, Γ', 14 - 15.

3. Ἰωάννου, Ἀποκάλυψις, ΙΒ', 9· πρβλ. Κ', 2.

4. Ματθαῖος, Γ', 16.

5. Μάρκος, Α', 10.

6. Λουκάς, Γ', 22.

7. Ἰωάννης, Α', 32.

8. Μηναιὸν Ἰανουαρίου, ς'.

Κατὰ ταῦτα ἡ δυσκίνησις ἢ ἡ πλήρης ἀκίνησις ἐπαναφέρει διὰ τῆς νωθρότητος ἢ τῆς πλήρους ἀδρανείας τὸ ζῶον πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ φυτοῦ, ἀποκοιμίζουσα δὲ τὴν συνείδησιν ὑλοποιεῖ οὕτως εἰπεῖν τὸ πνεῦμα. Ἀντιθέτως ἡ εὐκίνησις ἀφυπνίζει τὴν συνείδησιν, καθιστῶσα δὲ τὸ σῶμα εὐπειθές τῆς ψυχῆς ὄργανον ἀποπνευματίζει — ὥς παρετήρησεν ὁ διαπρεπὴς Γάλλος φιλόσοφος καὶ διδάσκαλος ἡμῶν Ῥενάτος Le Senne εἰδικῶς περὶ τῆς ὀρχήσεως — οὕτως εἰπεῖν τὴν ὕλην¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ἡ μεγίστη σπουδαιότης τῶν μέσων ἐκείνων, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται, ὥστε τὸ σῶμα νὰ ἀποβῇ ἐλαφρόν, εὐκίνητον καὶ ταχύ, εὐπλαστον, εὐσταλές, εὐθυτενές καὶ καλλιγράμμιον, εὐκαμπτον, εὐρωστον, ἀνθεκτικόν, ἰσχυρόν, ὑγιές, θαλερόν καὶ ἀκμαῖον· διὰ νὰ δύναται νὰ εἶναι ἰκανὸς τῶν ἐπιταγῶν τῆς ψυχῆς ἐκτελεστής, πρόθυμος καὶ πιστὸς ὑπέρτης αὐτῆς καὶ ναὸς ἀντάξιος τοῦ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντος πνεύματος κατὰ τὸν Ἀπόστολον². Τὰ μέσα ταῦτα δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἡ ἄμεσος πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον ἐπαφὴ καὶ ἡ τήρησις πάντων ἐν γένει τῶν κανόνων τῆς ὑγιεινῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ συστηματικὴ ἄσκησις, ἡ ὁμαδικὴ ἢ κατὰ μόνας φυσικὴ τοῦ σώματος ἀγωγή, ἡ ἄλλως καλουμένη σωματικὴ ἀγωγή ἢ γυμναστικὴ, ἡ ἐπίδοσις εἰς ἐνασχολήσεις οἷαι ἡ ὀρειβασία, ἡ κολύμβησις, ἡ ἀναρρίχσις καὶ ἄλλαι τοιαῦται, ἔτι δὲ αἱ ἐκδρομαί, αἱ παιδιαί, ἡ ὀρχησις, οἱ ἀγῶνες καὶ ὁ ἐν γένει ἀθλητισμός.

Πάντα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἰς ἐξέτασιν δ' αὐτοῦ θὰ μεταβῶμεν ἥδη ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς κινήσεως. Προηγουμένως ὅμως ἄς ἀνασκοπήσωμεν τὴν μέχρι τοῦδε διερεύνησιν τοῦ θέματος, ὑφ' ἡμῶν ἵνα ἐνθυμηθῶμεν τὰς οὐσιώδεις ἡμῶν διαπιστώσεις. Διερευνήσαμεν τὴν κίνησιν εἰς πάντα τὰ πεδία τοῦ ἐπιστητοῦ, ἥτοι 1) τὴν περιοχὴν τῶν γενικῶν καὶ ἀφηρημένων λογικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐννοιῶν, 2) τὸν τομέα τῆς ἀνοργάνου, νεκρᾶς καὶ ἀψύχου, φύσεως, 3) τὸ βασιλείον τῶν κατωτέρων ζώντων ὀργανισμῶν, ἥτοι τῶν φυτῶν, καὶ 4) τὸ στάδιον τῶν κατωτέρων ἐμψύχων ὄντων, ἥτοι τῶν ζώων. Τὰ στάδια ταῦτα ἀποτελοῦσι

1. René Le Senne, *Obstacle et Valeur*, Paris 1934, p. 165 : « Quand une chose est un instrument docile, comme il arrive dans les plus hautes créations de l'art, quand mon corps ne fait que donner à l'action l'énergie qu'il recélait et les images que l'âme désirait, comme le vérifie particulièrement la danse, la détermination n'est plus alors que le contenu de l'esprit, et c'est lui-même que celui-ci retrouve dans la beauté. Puisque la matière est par elle-même l'esprit nié, il n'y a plus de matière où elle le manifeste. Elle ne se trouve donc qu'où la détermination est prohibitive ».

2. Παῦλος, Α' Πρὸς Κορινθίους, Γ', 16· « Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; »

συνεχῇ σειρὰν κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς λογικῆς κλίμακος, ἔνθα ἐκάστη βαθμὶς προϋποθέτει μὲν τὴν ἀμέσως προηγουμένην καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς καὶ διέπεται ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν νόμων αὐτῶν, συγχρόνως δ' ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς ἀμέσως ἐπομένης καὶ τῶν μετ' αὐτήν, ἅς καὶ καθορίζει ἐν μέρει εἰσάγουσα νέον ἐκάστοτε παράγοντα ὡς ἴδιον συντελεστήν, ὅστις συνεπιφέρει γενικὴν ἀναπροσαρμογὴν τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις σταδίοις δεδομένων στοιχείων. Οὕτω κατὰ τὴν πρώτην μετάβασιν, εἰς τὸν τομέα τῆς φύσεως, εἰς τὰς τοπικὰς καὶ χρονικὰς ἀποστάσεις, τὰς δυνάμεις, τὴν κίνησιν καὶ τὰ συναφῇ προστίθεται ἡ ὕλη, ἥτις ἐπιφέρει τὴν προσαρμογὴν τῶν θεωρημάτων τῆς μηχανικῆς εἰς τὴν πρᾶξιν. Ὅμοίως κατὰ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς φυσικῆς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς βιολογίας παρεμβαίνει ἀμέσως ἡ ζωὴ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς σκόπιμότητος, ἥτις ἀναταρᾷσει πλὴν ἄλλων τὴν αὐστηρὰν ἀκολουθίαν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος¹. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν μετάβασιν ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς ζώοις ἐν ἀρχῇ λῖαν ἀμυδρῶς ἡ καλουμένη συνειδήσις ἡ ψυχὴ μετὰ τῶν συναφῶν εἰδικῶν φαινομένων. Ἀντιστοίχως καὶ ἡ κίνησις ἐν ἀρχῇ ὅλως ἀφηρημένη ἔννοια ἀποβαίνει πρῶτον μὲν συγκριμένην πραγματικότης (ἥτοι φυσικὸν φαινόμενον), εἴτα σκόπιμος καὶ ἔλλογος ἐνέργεια (παρὰ τοῖς φυτοῖς), τέλος δὲ συνειδητὴ ἐκδήλωσις (παρὰ τοῖς ζώοις).

Ἦδη τίθενται τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα. Κατὰ τὴν προσεχῇ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ζῴου εἰς τὸν ἄνθρωπον θὰ εὐρεθῶμεν εἰς νέαν ὄντως φάσιν ἢ περιοχὴν δι' ὑπερβάσεως μεσολαβοῦντος χάσματος; Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐνταῦθα νέος παράγων καὶ συντελεστής; Τίς εἶναι οὗτος; Καὶ τίνες αἱ ἐξ αὐτοῦ περαιτέρω ἐπιπτώσεις; Πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἐρωτημάτων τούτων δέον νὰ προβῶμεν εἰς λεπτομερεῖ σύγκρισιν τοῦ ζῴου πρὸς τὸν ἄνθρωπον οὐ μόνον ὥς πρὸς τὰ ψυχικὰ χαρίσματα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὥς πρὸς τὴν σωματικὴν τῶν διάπλασιν.

Ὁ ἄνθρωπος βεβαίως ὑπερέχει ἀσυγκρίτως τοῦ ζῴου πνευματικῶς. Ἀλλὰ καὶ τὸ ζῷον δὲν στερεῖται ὅλως ψυχικοῦ βίου, δοθέντος ὅτι διαπιστοῦται καὶ παρ' αὐτῷ ἡ ὕπαρξις ψυχικῶν φαινομένων, διότι καὶ τοῦτο συναισθάνεται ὀδύνην, ἐπιθυμεῖ καὶ στοιχειώδη ἀντίληψιν διαθέτει. Κατὰ τινὰς ἐνδείξεις μάλιστα τὸ ζῷον κέκτηται ἐνίοτε ἐξόχους ψυχικὰς ἱκανότητας ἀγνώστους ἢ μὴ ἐπαρκῶς ἐξηκριβωμένας εἰσέτι. Οὕτω κατὰ τὸν Γάλλον φιλόσοφον Ἑρρίκον Bergson τεραστία ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐνστικτοῦ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς ἐντόμοις², ὡς καταδεικνύουσι τοῦτο

1. Βλ. ἀνωτέρω, σσ. 319 - 321. Πρβλ. Γρηγόριον Οἰκονομάκον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 310.

2. Henri Bergson, L'Évolution créatrice, 45η ἐκδ., Paris 1937, σσ. 146 - 164.

πλὴν ἄλλων τὰ θαυμαστά τῶν μελισσῶν ἐπιτεύγματα. Τοῦναντίον κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον ἡ διάνοια ἀνεπτύχθη κατ' ἐξοχὴν παρὰ τοῖς ἀνωτέροις θηλαστικοῖς καὶ μάλιστα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ οὗτινος ἡ πρὸς τὴν νοημοσύνην ὑπεροχὴ ὑπ' οὐδενὸς τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ. Συνδέεται δ' αὕτη πρὸς τὴν σωματικὴν διάπλασιν. Οὕτως ἡ διαμόρφωσις τῶν χειλέων καὶ τῶν λοιπῶν φωνητικῶν ὀργάνων κατέστησε δυνατόν τὸν ἔναρθρον λόγον, δι' οὗ ἐπιτελεῖται κυρίως ἡ συνεννόησις καὶ ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀνάπτυξις ἀνωτέρου κοινωνικοῦ βίου μετὰ τῶν συναφῶν ἐπακολουθημάτων. Καὶ τὸ ζῶον βεβαίως κατορθοῖ ἐνίστε καὶ αὐτό, ὡς ὁ ψιττακός, νὰ ἀρθροῖ εὐκρινεῖς φθόγγους καὶ νὰ παράγῃ, ὡς ἡ ἀδῶν, ἤχους μελωδικούς. Κυρίως ὁμοῦ τὸν ἄνθρωπον διακρίνει ἡ ὀρθία στάσις (ἢ καὶ βάδισις). Αὕτη ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ἰσορροπήσεως τῶν διαφόρων μελῶν περὶ τὴν νοητὴν κατακόρυφον εὐθείαν γραμμὴν, ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ κρανίου, διήκει διὰ μέσον τῆς σπονδυλικῆς στήλης εὐθυτενῶς μέχρι τῶν ἄκρων ποδῶν, ἀποτελεῖ ἐξοχὸν καὶ θαυμαστὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπίτευγμα¹, καθιστᾷ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν οὐ μόνον τὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀνέτως νὰ καθορᾷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἐλαφρᾶς τῆς κεφαλῆς ἀνυψώσεως καὶ στροφῆς τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νὰ ἀτενίζῃ², ὅπερ εἶναι δυσχερὲς ἢ ὅλως ἀνεπίτευκτον διὰ τὰ πλεῖστα τῶν ζώων. Ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶον ὑπερέχει τοῦ ἀνθρώπου σωματικῶς ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων· π.χ. ὡς πρὸς τὴν ῥώμην, τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἀντοχήν, ἔτι δὲ καὶ τὴν ὀξύτητα τῶν αἰσθήσεων. Θαυμαστὴ εἶναι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης χειρὸς ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ χρήσις αὐτῆς διὰ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἀντίχειρος πρὸς τοὺς λοιποὺς δακτύλους, δι' ἧς ἐπιτυγχάνεται ἡ σύλληψις. Ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶον κατορθοῖ ἐνίστε νὰ συλλαμβάνῃ, ὡς ὁ πίθηκος τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα χρησιμοποιοῖ ἀκολούθως ὡς ὄργανα πρὸς ἐπίτευξιν συγκεκριμένων σκοπῶν. Τὸ ζῶον ὁμοῦ οὐδέποτε δύναται νὰ κατασκευάσῃ ἐργαλεῖον ἢ ὄργανον οὐδὲ νὰ ἀναπτύξῃ τεχνικὴν. Εἶναι δὲ ἀκριβὲς ἡ τεχνικὴ καὶ ὁ ἐπ' αὐτῆς ἐρειδόμενος τεχνικὸς πολιτισμὸς μέγα καὶ

1. Τριανταφύλλου Καρτασάκη, Κινησιολογία τοῦ ἀνθρώπου, Ἀθῆναι 1963, σσ. 155 - 168· σσ. 159 - 160· «ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον καὶ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου... πρόκειται περισσότερον περὶ μιᾶς θέσεως καὶ ὀλιγώτερον περὶ μιᾶς στάσεως. Πρόκειται μᾶλλον περὶ μιᾶς περιορισμένης μὲν, ἀλλὰ συνεχοῦς κινήσεως τοῦ σώματος στηριζομένου ἐπὶ μιᾶς σταθερᾶς καὶ ἀκινήτου... ἐπιφανείας... Παντελὴς ἀκίνησις συνεπάγεται κατάλυσιν ὅλων τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν, ἡ τοιαύτη δὲ κατάστασις ἰσοδυναμεῖ πρὸς... αὐτὸν τὸν θάνατον».

2. Πρβλ. Immanuel Kant, Kritik der praktischen Vernunft, μέρος 2ον, ἐπίλογος (Schriften zur Ethic und Religionsphilosophie, τ. I, Darmstadt 1968, σ. 300): «Der bestimmte Himmel über mir, und das moralische Gesetz in mir».

οὐσιωδέστατον διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ζῴου. Ἀλλ' εἶναι τὸ μόνον τοιοῦτον γνῶρισμα; Καὶ εἶναι τὸ κύριον;

Καθ' ἡμᾶς τὸ κύριον διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ζῴου δὲν εἶναι τοῦτο, ἀλλ' ἄλλο. Πρὶν ὅμως ἀποφανθῶμεν σαφέστερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δεόν νά τονίσωμεν ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον, ὅπως καὶ τὸ ζῶον εἶναι στενὸς συγγενὴς τοῦ φυτοῦ. Ἀπὸ φιλοσοφικῆς δὲ μάλιστα ἀπόψεως θά ἡδύνατο νά λεχθῇ ὅτι ζῶον εἶναι τὸ φυτὸν ἐν ᾧ ἀνήφθῃ ὁ σπινθήρ τῆς συνειδήσεως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐκουσίαν μετακίνησιν. Ἀμφοτέρω δέ, ζῶον τε καὶ φυτὸν, ὑπάγονται εἰς τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ ἀντικειμένου, ἥτοι τοῦ π ρ ὶ μ α τ ο ς· διὸ καὶ ὑπόκεινται εἰς τοὺς νόμους οὐ μόνον τῆς βιολογίας, ἀλλὰ, ὡς εἵπομεν, καὶ τῆς μηχανικῆς¹. Ἀλλ' οὔτε τὸ φυτὸν εἶναι ἀπλῶς πρᾶγμα, οὔτε τὸ ζῶον εἶναι ἀπλῶς φυτὸν, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἄνθρωπος ἀπλῶς ζῶον. Εἶναι τι περισσότερον τούτου. Τί ἀκριβὲς εἶναι; Τὸ κυριώτατον διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ζῴου — ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ — εἶναι τὸ ἀποδιδόμενον διὰ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως π ρ ὶ σ ω π ο ν. Εἶναι δ' ἡ προσθήκη τοῦ νέου τούτου οὐσιώδους διακριτικοῦ γνωρίσματος, ἡ αἰτία, δι' ἣν τὸ μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζῴου διανοιγόμενον χάσμα ἀποβαίνει εὐρύτερον τοῦ μεταξὺ ζῴου καὶ φυτοῦ χαίνοντος. Ἀλλὰ τί εἶναι πρόσωπον; Πρὸς πλήρη διαλεύκανσιν καὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἐρωτήματος δεόν νά συνεχίσωμεν τὴν σύγκρισιν.

Τὸ ζῶον ὑπὸ δύο μόνων, ὡς εἵπομεν ἤδη, ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ διέπεται ἀρχῶν καὶ πρὸς δύο κυρίως τελικοὺς σκοποὺς πάντοτε ἀποβλέπει, ἥτοι 1) τὴν δ ι α τ ῆ ρ η σ ι ν ἑαυτοῦ ὡς ἀτόμου ἐν τῇ ζωῇ καὶ 2) τὴν δ ι α ι ὡ ν ι σ ι ν τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Τῶν σκοπῶν τούτων εὐοδουμένων τὸ ζῶον δι' οὐδένα ἄλλον διαφέρεται καὶ ἡ κίνησις τοῦ λοιποῦ ἀποβαίνει δι' αὐτὸ ἄνευ νοήματος. Ὅθεν ἀποσυρόμενον εἰς ἀδράνειαν ἀναπαύεται καὶ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ἀναστελλομένης περιπίπτει εἰς ὕπνον, ἥτοι ἐπανέρχεται εἰς φυτικὴν κατάστασιν.

Υπάρχουσι καὶ διὰ τὸ ζῶον, ὡς καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀξίαι· π.χ. ἡ τροφή αὐτοῦ. Τὸ ζῶον ὅμως εὐρίσκον καὶ συλλαμβάνον τὴν τροφήν ἢ καταβροχθίζει αὐτὴν ἐν τῷ ᾧμα πρὸς ἄμεσον κορεσμόν τῆς πείνης αὐτοῦ καὶ ἱκανοποιήσιν τῶν ὁρμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν αὐτοῦ ἢ μεταφέρει αὐτὴν εἰς τὴν φωλεάν του, διὰ νά τὴν προσφέρῃ εἰς τὰ νεογνά ἢ εἰς τοὺς συντρόφους του, ἢ τὸ πολὺ τέλος ἀποθηκεύει αὐτὴν πρὸς χρῆσιν κατὰ τὸν μέλλοντα χρόνον. Κατὰ ταῦτα αἱ ἀξίαι τοῦ ζῴου εἶναι καθαρῶς ὑ λ ι κ ο ὗ ἢ τὸ πολὺ

1. Βλ. ἀνωτέρω, σ. 319. — Ἀριστοτέλους, Φυσικὴ ἀκρόασις, Β, 9. 200 a 15 - 16. «Ἔστι δὲ τὸ ἀναγκαῖον ἐν τε τοῖς μαθήμασι καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν γιγνομένοις τρόποις τινὰ παραπλήσιως». — Τριανταφυλλοῦ Καρατασάκη, ἐνθ' ἄνωγ., σ. 66.

οικονομικοῦ χαρακτηῖρος. Ὑπὲρ τὸ ὅριον τοῦτο τὸ ζῶον δὲν δύναται νὰ ἐξαρθῇ, οὐδὲ νὰ συλλάβῃ ἄλλας ἀξίας ὑπερτέρας καὶ συναφῇ πρὸς αὐτάς ἰδεώδη. Διὸ τὸ ζῶον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὃν κατ' ἐξοχὴν ἡδονικὸν καὶ χρησιμοθηρικόν, ἔτι δὲ καὶ ὡς φιλοκερδὲς καὶ ἰδιοτελες ὑπὸ τὴν καθαρὰν τῶν ὄρων τούτων ἔννοιαν.

Εἶδομεν ὅτι τὸ ζῶον ὑπερτερεῖ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πολλῶν ἄλλων ἀπόψεων καὶ κατὰ τὴν δεξιότητα τῶν αἰσθήσεων. Ἰδίᾳ ἡ ὁρασις καὶ ἡ ἀκοή αὐτοῦ δύναται νὰ συλλαμβάνῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην κίνησιν καὶ τὴν παραμικρὰν μεταβολὴν ἀπὸ μεγίστης ἐνίστε ἀποστάσεως. Τὴν ἰκανότητα ταύτην ὁμῶς χρησιμοποιοῖ ἀποκλειστικῶς χάριν τῶν προαναφερθέντων σκοπῶν, ἥτοι πρὸς ἄμυναν ἢ πρὸς ἐπιθέσιν, πρὸς ἐπισήμανσιν κινδύνου ἢ θηράματος, ἐχθροῦ ἢ θύματος. Ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ οὖς τοῦ ζῴου παραμένουσιν ὅλως ἀδιάφορα. Διὰ τοῦτο τὸ ζῶον οὔτε τὸν ἑναστρον οὐρανὸν κατὰ τὴν νύκτα νὰ ἀτενίσῃ δύναται, οὔτε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀνατολῆς κατὰ τὴν πρωΐαν νὰ αἰσθανθῇ ἢ τὰς ἀποχρώσεις τοῦ ὀρίζοντος κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου νὰ θαυμάσῃ. Καὶ τὰ ὠραιότερα τῶν ἀνθέων διὰ τὴν αἴγα χρησιμεύουσιν ἀπλῶς ὡς τροφή. Καὶ τὰ μελωδικώτερα τῶν πτηνῶν διὰ τὴν γαλῆν εἶναι κατάλληλα μόνον πρὸς βρῶσιν.

Τινὲς τὰ ζῷα ὠνόμασαν κατωτέρους ἀδελφοὺς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἴσως δικαίως. Ἀλλ' ὁμῶς καὶ οἱ φανατικώτεροι τῶν ζωοφίλων οὐδέποτε θὰ δυνηθῶσι νὰ βοηθήσωσιν αὐτὰ εἰς τὸ νὰ ἀντιληφθῶσι τὸ ἐν τῇ φύσει κάλλος ὡς ἐπίσης τὰ ζῷα ποτὲ δὲν θὰ δυνηθῶσι νὰ ἐννοήσωσι τὰς δημιουργίας τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, τῆς φιλοσοφίας τὰς συλλήψεις, τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης, τῆς θρησκείας τὰ ἐρωτήματα, καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἠθικῆς.

Τοῦτο ὁμῶς ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον δὲν δύναται νὰ ἰσχύῃ. Διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ ψυχολόγος καὶ φιλόσοφος Μαυρικός Pradines¹ — οὗτινος αἱ σχετικαὶ ἀπόψεις ἐπενθυμίζουσιν ἐν τισιν τὴν περὶ ἑτερογονίας τῶν σκοπῶν θεωρίαν τοῦ Γουλιέλμου Wundt² — βαθεῖα καὶ ῥιζικὴ ἀπὸ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς μεταστροφή καὶ πλήρης ἀλλαγὴ κατευθύνσεως, ἀληθῆς ἐπανάστασις, συνετελέσθη ποτὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ³ — καὶ μάλιστα

1. Maurice Pradines, *Traité de Psychologie générale*, ἐκδ. 3η, Paris, τ. I, σσ. 132 - 133, 293 - 294, 384 - 385, 515 - 530· τ. II, σσ. 199 - 216, 305.

2. Wilhelm Wundt, *System der Philosophie*, 3η ἐκδ., Leipzig 1907, τ. I, σ. 326. Ἑλλην. μετάφρ. Ἀνδρέου Γ. Δαλεζίου, ἐν Ἀθήναις 1915, τ. Α', σ. 340.

3. Maurice Pradines, ἐνθ' ἀνωτ., τ. I, σ. 528· «Mais le rapport de valeur des deux termes s'y trouve radicalement renversé. Au lieu que, dans la perception, la sensation représentative n'est qu'un moyen pour nous de connaître la chose représentée, dans

ἄνευ συγχρόνου, ἐμφανοῦς τοῦλάχιστον, φυσιολογικῆς καὶ ἀνατομικῆς τῶν ἀντιστοιχῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων μεταβολῆς — ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν δύο ἀνωτέρων καὶ τελειοτέρων αἰσθήσεων, τῶν ὑπ' αὐτοῦ καλουμένων αἰσθήσεων τῆς ἀμύνης¹, ἥτοι τῆς ὁράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀλλαγῆς ταύτης ὁ ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς — ὡς καὶ τὸ οὖς — καίπερ ἀσθενέστερος καὶ ἀτελέστερος καὶ πολλάκις ἐκ μυωπίας ἢ ἄλλων παθήσεων πάσχω· κατέστη παρὰ ταῦτα ἱκανὸς νὰ διακρίνῃ περισσότερα ἐκείνων, ὅσα ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ οὖς τοῦ ζῴου δύνανται νὰ ἀντιληφθῶσι. Καὶ τοῦτο διότι μὴ παραμένον πλέον ἀπλοῦν μέσον ἀντιλήψεως ἐξ ἀποστάσεως τοῦ κινδύνου, ὡς τοῦτο κυρίως συμβαίνει, παρὰ τοῖς ἄλλοις ζώοις, συλλαμβάνει ὅ,τι ἐν τῇ φύσει καθ' αὐτὸ ἄξιον προσοχῆς ὃν ὑπερβαίνει τὸ ὄριον τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ χρησίου² καὶ ὡς ἐκ τούτου διαφεύγει τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ζῴου. Τοῦτο εἶναι τὸ στοιχεῖον τοῦ κάλλους ἢ τῆς ὡραιότητος, ἥτοι τῆς ἀρμονίας, ἥτις ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ γραμμῶν, σχημάτων, χρωμάτων, ἤχων, κινήσεων, ἀποχρώσεων καὶ ἄλλων συσχετισμῶν ἀνακύπτει ἐν τῇ φύσει καὶ κατὰ τὴν συγχρονικὴν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀντικειμένων παρουσίαν καὶ κατὰ τὴν διαδοχικὴν τῶν γεγονότων καὶ τῶν φαινομένων ἀνέλιξιν.

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη μεγάλη ἐπιτυχία. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ μόνη. Διότι, ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον ἀντιλαμβάνεται καὶ ἀπολαμβάνει τὸ κάλλος ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τέχνης ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς καλλιτεχνίας κατασκευάζει αὐτὸ συμπληρῶν οὕτω τὸ ἔργον τῆς θείας δημιουργίας.

Καὶ τὸ μὲν καλὸν ἢ ὡραῖον καθ' ὅλας τὰς διαβαθμίσεις καὶ

la sensation esthétique, la chose représentée passe à l'état de simple occasion pour nous de connaître la sensation représentative. On ne peut donc imaginer une inversion d'esprit plus radicale. L'être vivant prend pour fin ce qui n'était jusqu'alors qu'un simple moyen de ses fins adaptatives, tandis que ces fins mêmes ne demeurent plus pour lui qu'un simple prétexte à mettre en œuvre ces moyens sensoriels, devenus pour lui son bien suprême.

1. Αὐτόθι, τ. II, σσ. 398 - 399.

2. Αὐτόθι, τ. II, σ. 215· «La perception s'apprêtait ainsi à servir son propre contraire. Instrument d'action, elle devenait instrument de contemplation; organe d'adaptation aux choses, elle devenait organe de détachement à l'égard des choses au bénéfice de leurs simples «images», perceptives ou mnémoniques. En d'autres termes, les mêmes et identiques sensations n'étaient plus seulement capables, du fait qu'elles ne gardaient à peu près rien de nous-mêmes, de nous représenter éminemment le monde externe; elles se révélaient aussi éminemment capables, en nous inspirant une curiosité absolument désintéressée, de nous détacher de nous-mêmes et de devenir, à leur tour, pour nous, des objets pourvus d'un intérêt esthétique plus grand que l'intérêt simplement vital des objets dont elles nous portaient l'image de doublée. Le mouvement même de la vie semblait nous porter au-dessus des intérêts de la vie».

ἀποχρώσεις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς χάριτος μέχρι τῆς μεγαλοπρεπείας ἀνάγεται εἰς τὴν μορφὴν τῶν ἀντικειμένων ἢ τὴν πλοκὴν τῶν γεγονότων, ἐντοπίζεται δὲ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἢ τῆς ἐξωτερικῆς ὁψεως αὐτῶν. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ὁμως ἐπιζητεῖ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας νὰ διεισδύσῃ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πραγμάτων καὶ πέραν τῶν φαινομένων εἰς τὸ βάθος τῶν ὄντων — «Τὸ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ» κατὰ τὸν ἀπόστολον¹ — ἀναδιφῶν τὴν ἐνδόμυχον δομὴν ἢ ὑφὴν αὐτῶν, ἀναζητῶν αἰτίας, ἐπιχειρῶν ἐρμηνείας καὶ προσπαθῶν νὰ συλλάβῃ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, ἥτοι τὴν ἀλήθειαν.

Ἐν τῇ προσπάθειᾳ ταύτῃ πολλὰς ἐπιτυχάνει ἀλλεπαλλήλους ἐπιτυχίας. Συγχρόνως ἀποβαίνει τὸ μόνον ἐκ τῶν ἐν τῇ φύσει ζώντων ὄντων, ὅπερ ἐν τέλει ἀποκτᾷ οὐ μόνον ἀσαφῆ καὶ ἀμυδράν ἐνστικτώδη προαίσθησιν, ἀλλὰ σαφῆ καὶ πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς ἀδηρίτου ἀνάγκης τοῦ θανάτου καὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἐγκοσμίων. Ἐντεῦθεν ὁ οἶκτος πρὸς τὰ φθαρτὰ καὶ ἡ συμπάθεια καὶ ἡ στοργή· ἀλλὰ καὶ ἡ δίψα τῆς αἰωνιότητος, ἐξ ἧς πηγάζει ἡ ἀνάγκη τῆς θρησκείας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐφευρίσκει, ἀλλ' ἀνακαλύπτει τὸν Θεόν· ἥδη ἀνεκάλυψεν αὐτὸν πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως Αὐτοῦ διὰ τῆς ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.

Ἄλλ' ἀνακαλύπτει καὶ ἑαυτὸν ὡς πρόσωπον, συγχρόνως δ' ἀνακαλύπτει καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀναγνωρίζων περὶ αὐτῶν, ὅτι καὶ οὗτοι, οἱ πησιόναυτοὶ, εἶναι ἐξ Ἰσου ὡς ὁ ἴδιος πρόσωπα καὶ οὐχὶ ἀπλῶς πράγματα ἢ ζῶα. Ἐν ᾧ δὲ βαθμῷ ἐπιτυγχάνει τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἀναγνώρισιν ταύτην καὶ ἐμμένει ἐν αὐτῇ ἀποφεύγων τὸν ἐκ τῆς λήθης ἢ τῆς ἀφαιρέσεως κίνδυνον τῆς παλινδρομήσεως, ἀποβαίνει ὁ ἴδιος καὶ παραμένει «ἐνεργεῖα» — κατὰ τὴν ἀριστοτελικὴν τοῦ ὄρου τοῦτου σημασίαν — πρόσωπον, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς «δυναμεῖς»², ὡς συμβαίνει προφανῶς κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐμβρυϊκὴν κατάστασιν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀγάπη ἐν τῇ χριστιανικῇ αὐτῆς καθαρότητι³ καὶ ὁ δι' αὐτῆς ἐξευγενισμὸς τῆς ιδέας τοῦ δικαίου καὶ ὁ ἐμπλουτισμὸς τῆς ἀρετῆς.

Τοῦ λοιποῦ — ὡς ὁ ἑναστρὸς οὐρανὸς κατὰ τὴν νύκτα δι' ἄστέρων⁴ — τὸ σύμπαν, ἀποβαίνει διάσπαρτον δι' ἀπολύτων ἀξιών,

1. Παῦλος, Α' πρὸς Κορινθίους, Β', 10· «τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ».

2. Ἀριστοτέλους, Τὰ μετὰ τὰ Φυσικά, Η, 6, 1045 b 20 - 24· «ἐν γὰρ τι καὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ ἐν πῶς ἐστίν. ὥστε αἷτιον οὐθὲν ἄλλο πλὴν εἶ τι ὡς κινήσαν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν. ὅσα δὲ μὴ ἔχει ὕλην, πάντα ἀπλῶς ὅπερ ὄντα τι». — Φυσικὴ ἀκρόασις, Θ, 4, 255 a 29 - 255 b 13.

3. Anders Nygren, Éros et agapé. La notion chrétienne de l'amour et ses transformations. Γαλλ. μετάφρ. ὑπὸ Pierre Jundt, Paris 1944, τ. Ι, σσ. 17, 19 - 24, 30, 137 - 139, 186, 187, 193 - 194, 198 - 200.

4. Πρβλ. Immanuel Kant, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 300.

πρὸς ἧς τὸ ἔμψυχον ὄν ὡς πρόσωπον, ὁ ὄντως ἄνθρωπος, ἄνευ ὑπολογισμοῦ τῆς ἡδονῆς ἢ τοῦ συμφέροντος φέρεται ἐλευθέρως, ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ αὐτὴ — τῆς ὁποίας αἱ ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεις ὀνομάζονται πράξεις, τὰ δὲ προϊόντα αὐτῶν πράγματα — πρότερον τυγχάνουσα ἀπλῶς σκόπιμος, ἐκουσία καὶ συνειδητὴ — ἀποβαίνει ἐφεξῆς ἐπὶ πλεόν ἄνιδιο τελέης¹. Λίαν ὀρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεκάλεσε τὸν ἄνθρωπον ἐν μὲν τοῖς «Πολιτικοῖς» αὐτοῦ ζῶον λογικόν² ἐν δὲ τοῖς «Ἠθικοῖς Νικομαχείοις» ζῶον πολιτικόν³. Κατὰ τὴν ὀρθοτάτην ὁμῶς διαπίστωσιν τοῦ Πλουτάρχου: «ἀνέρον δὲ πόλεως καὶ ἀθέου... οὐδεὶς ἐστὶν οὐδ' ἔσται θεατής»⁴, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡσαύτως ὡς ζῶον κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικόν. Καθ' ἡμᾶς τέλος δέον νὰ ὀνομασθῇ ὡσαύτως ζῶον αἰσθητικόν. Διότι ἡ καθαρά τέχνη, ἡ καθαρά ἐπιστήμη μετὰ τῆς φιλοσοφίας, ἡ θρησκεία ἐν τῇ χριστιανικῇ αὐτῆς μορφῇ καὶ ἡ πολιτεία ὡς κράτος δικαίου εἶναι οἱ τέσσαρες μεγάλοι φορεῖς καὶ τομεῖς τοῦ πνευματικοῦ τῶν ἀνθρώπων πολιτισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἀντιστοίχως πρὸς αὐτοὺς 1) Τὸ ἀπόλυτον κάλλος, 2) ἡ ἀλήθεια καθ' ἑαυτήν, 3) ἡ ἀγάπη ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἢ χριστιανικῇ αὐτῆς τελειότητι καὶ 4) ἡ ἰδέα τῆς ἀρετῆς ἀποτελοῦσι τὰς τέσσaras ὑπερλάμπρους μορφὰς τῆς ἀπολύτου ἀξίας⁵, τῶν ὁποίων τὸ ἀνέσπερον νοητὸν φῶς σελαγίζει εἰς τὸ ὑπερέραν. Πρὸς αὐτὰς συνάπτονται στενότατα τὰ ὑψηλὰ ἰδεῶδη, ἐν οἷς κατατάσσομεν καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τῆς Ὀλυμπίας.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΣ

1. Πρβλ. Maurice Pradines, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σ. 215.

2. Ἀριστοτέλους, ἀπ. 187. 1511 a 44· πρβλ. Πολιτικά, Α, 2. 1253 a 9 - 10· Η, 13, 1332 b 5.

3. Αὐτόθι, Α, 2. 1253 a 2 - 8· Γ, 6. 1278 b 19. — Ἠθικά Νικομάχεια, Α, 5. 1097 b 11· Ι 9. 1169 b 18. — Ἠθικά Εὐδήμεια, Η, 10. 1242 a 23.

4. Πλουτάρχου, Πρὸς Κολώτην, 31· «Εὔροις δ' ἂν ἐπιὼν πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπειρους θεάτρων καὶ γυμνασίων» ἀνέρον δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς μὴδ' ὄροις μὴδὲ μαντείαις μὴδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς μὴδ' ἀποτροπαῖς κακῶν οὐδεὶς ἐστὶν οὐδ' ἔσται θεατής». Πρβλ. Iconomacos (= Οἰκονομάκος), Le Fanatisme, Athènes 1961, σ. 370.

5. René Le Senne, Introduction à la philosophie, 2a ἐκδ., Paris 1947, σσ. 371 - 383. — Τοῦ αὐτοῦ, Traité de morale générale, 2a ἐκδ., Paris 1947, σσ. 700 - 702.

RÉSUMÉ

Grégoire Oikonomakos (Iconomacos), La Philosophie du Mouvement.

Le Mouvement devient l'objet de la plupart, presque de la totalité, des Sciences, parce qu'il apparaît dans tous les domaines ou niveaux du réel. Certes, les principales Sciences Mathématiques, celles de la Quantité, comme l'Arithmétique ou l'Algèbre, et celles de l'Espace pur, comme la Géométrie et la Trigonométrie, ignorent absolument le Mouvement qui — comme d'ailleurs le Temps aussi et la Force — n'apparaît, pour la première fois, comme objet d'étude, que dans la Mécanique. Et, même ici, dans la théorie, le Mouvement reste exclusivement une notion simple parfaitement abstraite.

Ainsi ce n'est que dans le domaine proprement physique ou de la Nature où le Mouvement devient une réalité concrète. — Ici encore — avec a) le Temps, b) l'Espace et c) la Matière — le Mouvement forme le groupe de 4 principes ou éléments fondamentaux qui constituent l'Univers physique. Dans la Nature inerte règne le Déterminisme. C'est pourquoi, on ne rencontre pas ici de buts ou de fins, ni de valeurs. Ainsi le Mouvement, réel et concret, reste dans ce domaine, par excellence, nécessaire.

En passant au domaine de la Vie nous voyons les caractères du Mouvement changer profondément. Car ici apparaissent «des Tendances». Même dans le domaine végétal — comme l'indique la formation des racines, des branches, des feuilles, des fleurs, des fruits, etc. — surgit, à côté de la Nécessité, le principe de la Finalité. Ainsi le Mouvement — avec des grandes exceptions — bien que toujours inconscient, devient maintenant, dans ce domaine, pour ainsi dire, intentionnel et final.

La différence essentielle entre la Plante et l'Animal est — outre la mobilité spontanée — l'apparition d'une Conscience même élémentaire et même dans les espèces inférieures du règne animal. Car l'Animal, en principe, connaît toujours le but de son mouvement, la Nature vivante cherchant toujours à satisfaire l'intérêt a) de la conservation (et du perfectionnement) de l'individu et b) de la conservation de l'espèce. Cela vaut même pour l'Homme, dans la mesure où il garde les caractères essentiels de l'Animal. En tout cas, le Mouve-

ment, réel, concret et d'abord inconscient, devient maintenant intéressé, volontaire et conscient.

Notons que même dans le domaine animal, il y a des différences essentielles et énormes entre le R é p t i l e par exemple (le S e r p e n t, par son mode de mouvement et son comportement est devenu le symbole de l'Esprit Malin; cf. *Genèse* III, 14-15, *Apocalypse* XII, 9, XX, 9); d'une part et l'O i s e a u (qui est devenu symbole de la Sainteté; cf. *Matthieu* III, 16) d'autre part.

Mais c'est surtout dans le domaine humain où, par l'apparition des Valeurs absolues: l'A m o u r, la B e a u t é, la V é r i t é et la V e r t u, le Mouvement devient désintéressé, dans la mesure où l'Homme — par la Religion, l'Art, la Science et l'A c t i o n m o r a l e — devient, cessant d'être simplement un animal, une personne.

Ainsi a) «a b s t r a i t», b) «nécessaire», c) «final», d) «c o n s c i e n t» et e) «d é s i n t é r e s s é» sont les caractères propres que prend successivement le Mouvement à travers les paliers ou niveaux ou domaines de la Réalité, dans le démarche du Tout.